

Szarvas Márton

KINEK A KULTÚRÁJA? TÁNCHÁZMOZGALOM ÉS HEGEMÓNIA

Taylor, Mary N. 2021. *Movement of the People: Hungarian Populism, Folk Dance and Citizenship*. Bloomington: Indiana University Press.

A néptáncról és a táncházról azoknak, akik Magyarországon vagy határon túli magyar közösségekben nőttek fel, rengeteg közvetlen tapasztalatuk van, a népi kulturális gyakorlatok mindannyiunk fiatalkori kulturális fogyasztásának alapélményei. Ezeket az élményeket keretezi Mary Taylor 2021-ben megjelent könyve a táncházmozgalom történetéről és annak politikai jelentőségéről az olvasó számára azáltal, hogy a népi kulturális gyakorlatok megélésének társadalmi terét politikai gazdaságtani vizsgálat alá helyezi. Elemzése a liberális hegemoniába ágyazott jobboldali ellenhegemón építkezést is segít megérteni. Vagyis azt a folyamatot, ahogyan a táncházmozgalom a népi kultúra mozgalmi megújításából a konzervatív középosztály politikai mozgósításának terévé vált. A hegemonia Antonio Gramscitól származó fogalom, amely az uralom konszenzusosnak érzett elemeit ragadja meg. Az ő álláspontja szerint a kultúra materiális viszonyok által formált és azokat formáló viszonyrendszer, amelyet – mások mellett – a kulturális intézmények is termelnek (Gramsci 1971: 12; Crehan 2002: 99-100).

Mary Taylor korábbi munkáiban a néptáncot, a megélt, performált nemzet és állampolgárság viszonyát (Taylor 2008), a nemzetek fölött álló kulturális irányító szervek (pl. UNESCO) (2016) és a népi mozgalom kortárs jelentőségét vizsgálja (Taylor 2020). Míg kutatóként az intézményes kultúra kereteinek megértésén, addig aktivistaként ezeknek a lebontásán és a rendszerellenes cselekvések kulturális termeléssel való összeegyeztetésén dolgozik. A könyv a budapesti táncházakban és erdélyi tánctáborokban 2004 és 2005 között, vala-

mint 2007-ben készített terepmunkáján alapszik, amit a Magyar Művelődési Intézet levéltárában végzett történeti kutatással egészített ki. Taylor először a magyar nemzetállam kialakulásához kötődő 19. századi népdal- és néptáncgyűjtést vizsgálja, és ennek kapcsán a korabeli néprajzot mint gyarmatosító gyakorlatot kritizálja. A korai intézményesülő néprajztudomány arra törekedett, hogy leírja a monarchia különböző népeinek kultúráját, és azokat egymással kapcsolatba hozva mutassa be őket. Másrészt célja volt egy hegemon magyar kultúra megteremtése, amelyben a nemzetiségek kulturális gyakorlatai csak mint egzotikus jelenségek voltak jelen (Hofer 1989 idézi Taylor 2021: 41).

A könyv második fejezete a két világháború közti kulturális intézményrendszert elemzi, amely a klebelsbergi kultúrpolitika elemeként a népi gyakorlatok gyűjtését és reprezentációját az állami politika szintjére emelte. Ebben az időszakban a néptánc állami kultúrává válásának egyik fő tere a népi kultúrát narratívan és stilizálva bemutató Gyöngyösbokréta mozgalom volt. Ez összefonódott a belföldi és nemzetközi turizmus fellendülésével, és ezáltal a népi előadások, népi iparművészeti tárgyak áruvá válásával. A fiatalokat megszólító népdalgyűjtő táborok és az aktivizmusszerű népdalgyűjtő tevékenység elterjedése a részvétel által tette lehetővé a nemzettel való azonosulást. Ugyanakkor a Horthy-korszak folklórkultusza nem pusztán az uralkodó rend megerősítéséhez járult hozzá. A népi kultúrát a forradalmi osztállyal és egy modern, demokratikus jövővel azonosító, az alacsonyabb társadalmi rétegekből származó szereplők számára kulturális tőke felhalmozását biztosító mozgalmak, mint például a népi kollégiumi mozgalom, a korszak aránylag liberális egyesületi életéből tudtak kinőni. A parasztságnak egyszerre politikai és kulturális hatalmat követelő Muharay Elemér táncscsoportja is a leventemozgalom részeként tevékenykedett, miközben tagjainak egy része a különböző baloldali szervezetekben mozgalmi munkát végzett. Taylor a nép fogalmát olyan politikai konstrukcióként vizsgálja, amely az osztály- és földrajzi szolidaritás helyett az elképzelt nemzeti összetartozást erősíti meg. Ez a kommunista, szociáldemokrata vagy parasztpárti szereplők számára egyszerre jelentett kulturális hovatartozást és politikai ágenciát.

A könyv a néptánc helyét az 1945 utáni időszak kultúrpolitikájában a művelődési intézményeken keresztül elemzi. A művelődési intézmények olyan befogadó terek, amelyekben egyszerre jelennek meg a propagandisztikus, oktató tevékenységek, mindeközben pedig amatőr művészeti mozgalmaknak is teret adnak. Az intézmények 1949 utáni központosítása felszámolta az előző évtizedekre jellemző egyesületi életet, azaz a különböző csoport- és osztályérdekek mentén szerveződő olvasóköroket, dalköroket és egyéb kulturális mozgalmakat. A népi előadások szintjén esztétikai szempontból a professzionális és amatőr együttesek által előadott koreografált, a forradalmi osztályok (paraszság, munkásság) történetét narratív módon bemutató előadások élveztek támogatást. Azonban az 1960-as évektől az eladósodás következtében fennálló államháztartási hiány decentralizációhoz vezetett, így az intézmények egyre nagyobb autonómiát nyertek, ezért szabadabban fogadhattak be és tervezhettek programokat (Striker 1987).

Taylor szerint ez az intézményes átalakulás tette lehetővé, hogy a táncház ellenzéki tevékenységgé váljon. Ennek az átalakulásnak központi eleme volt, hogy a nem autentikusnak gondolt szocialista nép fogalmát kritizálva az igazinak vélt népben kereste a népi kultúra gyökereit és tágabban véve a saját értelmiségi legitimációjának alapjait. Esztétikai szempontból pedig a korban domináns csárdásnál és verbunkosnál zeneileg összetettebb motívumokat fedezték fel újra a komoly zenei végzettségű zenészek (Frigyesi 1996: 61-62). Ebben a kontextusban jelentek meg a Novák Ferenc, Halmos Béla és Sebő Ferenc által szervezett táncházak, amelyeket Taylor társadalmi táncként (*social dance*) ír le. Olyan kulturális eseményként elemzi ezeket, melyek nem a megelőző időszak táncaira jellemző tömegmozgásra, koreografált színpadképre és narratív történetmesélésre épülnek, és nem egy látványos, színpadra állított mű a végtermék, hanem a kultúrán keresztül megélt közösségi együttlét kerül előtérbe.

Ennek megfelelően a kodályi *népzene mint anyanyelv* fogalmát a táncházmozgalom is a zászlójára tűzte. Ebben a társas együttlétben a tánc és a népzene az anyanyelvhez hasonlóan a tudati folyamatot megelőző testi folyamatként zajlik, a zene pedig a tánccal együtt egy organikus egészként értelmezhető kulturális gyakorlat. Ahogy Loïc Wacquant (2004) leírásában a gyakorlásra keresztül a boksza gon-

dolatnál mélyebben bevéssé válik, úgy a zene felismerése után a néptáncos is automatikusan a tájegységnek megfelelően választ lépéseket. Taylor érvelésében ugyanakkor ez az automatizmus összekötődik a magyarság határokon átívelő érzelmi megélésével. A széki, mezősi stb. tánc lépései nemcsak a konkrét táncot, hanem a területet is felidéznek, miközben megteremtik az adott területen élő emberekkel való szolidaritást. Tehát a testi reakció az érzelmi válasszal és a nemzet térbeli átélésével is társul.

A könyv utolsó két fejezete a táncművészet 1989 utáni átalakulását és a nemzetközi kulturális szervezetek ebben betöltött szerepét a rendszerváltás politikai gazdaságtani folyamataiba ágyazva elemzi. A nép fogalmának jobboldali populista használatát a könyv Nancy Fraser (1997) alapján a társadalmi egyenlőtlenségeket elfedő *culture talk*-ként keretezi, vagyis hogy a rendszerváltás után megnövekedő társadalmi egyenlőtlenségeket a korszak elitfrakciói kulturális okokkal magyarázták. A liberális oldal a Nyugat-Európához képest kialakuló fejletlenséget a szocialista embertípus kulturális beidézésére vezette vissza. A nemzeti oldal pedig a társadalmi egyenlőtlenségeket az alávetettséget idealizáló önszeretettel leplezte el, ami a nemzet ellen összefogó erővel szembeni harcot és a kulturális felsőbbrendűséget hirdette (Gagy 2014). Az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség intézményét kritizálva Taylor később arra jut, hogy miközben a szellemi örökség fogalma az egyedi kulturális javakat egy univerzális emberi kultúrába szeretné becsatornázni, épp a nemzeti kultúra határait erősíti meg. A mindennapi kultúra állam által közvetített piaci integrációja ugyanakkor Taylor szerint nem új dolog, hiszen a népi kultúra már a 18-19. századtól kezdve áruvá vált és összekapcsolódott a nemzetépítéssel. Ami viszont újdonság a kortárs kapitalista kulturális iparágak működésében, hogy ma az olyan szellemi kulturális örökségeket, mint a busójárás vagy a solymászat, már nemcsak a nemzetállami, hanem a szupranacionális szervezetek is bekapcsolják a globális tőkemozgásokba. Így a kulturális örökséget felügyelő intézményrendszer az univerzális emberi kultúra szépségét és sokszínűségét hirdeti, miközben a nemzeti vagy etnikai alapon működő hagyományőrzést támogatja. A recenzió további részeiben Taylor könyve alapján először azt emelem ki, hogy hogyan válhatott a népi kultúra Kelet-Európában állami kultúrává, majd a könyv elem-

zését kiegészítem a szocializmus alatti és a rendszerváltást követő néppel foglalkozó szakértők elemzésével. Végül azt mutatom be, ahogyan a táncházmozgalom története rávilágít arra, hogy a hegemoniaépítés egy történeti folyamat. Azaz egyrészt a könyv állításai alapján általánosítok, másrészt egy kiegészítést teszek hozzá, harmadrészt pedig kiemelem a kötet elemzésének politikai jelentőségét.

AZ EGYEDI ÉS AZ UNIVERZÁLIS: NÉPI KULTÚRA KELET-EURÓPÁBAN

A kapitalista világrendszerbe agrárexportórként becsatlakozó kelet-európai régió uralkodó osztályai annak a parasztságnak a kultúráját tették meg nemzeti kultúrává, amelyet először extrém módon kizsákmányoltak, majd a modernizációs és felzárkózási kísérleteknek következtében részlegesen fel is számoltak. A népi hitelességről való gondolkodást és a népi gyakorlatok felértékelődését egyrészt az idegennek gondolt csoportoktól (németek, zsidók) való érintetlenség képzete, majd a paraszti kultúra intézményesülésen keresztüli beolvastása tette lehetővé. Így nem véletlen, hogy a 19. század óta a paraszti kultúra politikai használatáról és a parasztsággal kapcsolatos állítások és közpolitikák történetéről számos írás született (Hofer 1995; Barta 2014). A néptáncról mint az adott földrajzi és kulturális térben beágyazott társas viszonyokat termelő és újratermelő jelenségről (Bíró és Gagyí 1987) a kortárs néprajz írt rendszeresen. A szocialista kulturális intézményekben dolgozó szakértők pedig mint szabadidő-eltöltési szokást vagy mint a kortárs populáris kultúrát megújító mozgalmat figyelték meg (pl. Vitányi 1964).

Immanuel Wallerstein szavaival élve a tőkefelhalmozást célzó modernizáció univerzalizáló hatása teremtette meg a partikulárisról való gondolkodás feltételeit. A tőkés világrendszerbe való integráció ideológiai szinten univerzális emberi kultúraként keretezi a felvilágosodás korában Nyugat-Európában születő polgári kultúrát. Ennek az egységesítő hatásnak állnak ellen a helyben elnyomott, inkorporált csoportok kulturális szinten, a saját egyediségüket hangoztatva (Wallerstein 1991: 45-46). A jelentős agrárnépesség miatt vált az ellenzéki és a hegemon gyakorlatoknak is terepévé a népről és annak

kultúrájáról való gondolkodás. Taylor történeti elemzésében elsősorban a „nép”, „népiség” fogalmainak kritikai vizsgálatát végzi el, ugyanakkor kevésbé emeli ki azt, hogy kinek az érdekében és milyen elképzelt képviselő mentén teremtnének meg ezek a fogalmak.

A régióban jellemzően a népi kulturális gyakorlatok váltak állami, nemzeti kultúrává. Bekebelezésük, osztályokon átívelő elsajátításuk és reprezentációjuk nem csak Magyarországon állt folyamatosan a politikai vállalkozások középpontjában. A két világháború között például a román kultúrházépítés a Gusti-iskola falukutató törekvéseivel összhangban az etnikailag sokszínű romániai kulturális gyakorlatok egységes paraszti-népi képének kialakítására törekedett. Az ehhez kapcsolódó katalogizáló, leíró folyamatok a gyarmatosító adminisztráció működéséhez hasonlóan egyszerre erőszakos és konszenzuális módon terjesztették ki az állam hatalmát (Musat 2013). A csehszlovák esetben a szocializmus alatt a folklór állami támogatása egyszerre jelentette a nemzeti legitimációs szerepet és a minden társadalmi csoport számára jólétet biztosító kulturális mozgalmat, valamint megmutatta a modernizáció előnyeit (Feinberg 2018: 54). Más regionális leírásokban a nemzet performatív megjelenítését célozták meg a falusi életet színpadra állító (Cash 2011), vagy a népzene és táncot absztrahált formában megjelenítő gyakorlatok (Cooley 2005, Olson 2004). A tudás és gyakorlat állami szinten intézményesített felhalmozása pedig lehetővé tette ezeknek a gyakorlatoknak a piaci értékesítését (Buchanan 2006).

Taylor ezekhez az elemzésekhez járul hozzá az első két fejezetben a magyar eset vizsgálatával. Miközben a 19-20. század fordulóján a népi gyakorlatok gyűjtésére és azok katalogizálására épülő birodalmi vállalkozások uralták a népi kultúrához való viszonyt, addig a két világháború között ez inkább a nemzetállami legitimációt és a nacionalista hegemonia kiépítését szolgálta. Ezekhez a törekvésekhez kritikusan álltak a magukat a parasztság szövetségesének tekintő népi írók vagy a különböző kispazda, agrárproletár mozgalmak. A népi írók a parasztság anyagi lehetőségeit és kulturális önkifejezését nem tartották elválaszthatónak egymástól, illetve a kettő közötti szoros összefüggés tagadására a kizsákmányolás eszközeként tekintettek (ld. Szabó 1986).

Habár a második világháború után szovjet mintára sorra alakultak a Vörös Hadsereg Kórusához és a Mojszejev Táncegyütteshez hasonló kezdeményezések és az ezeket kiegészítő kutatóközpontok, a legtöbb esetben ezeket már megelőzte valamilyen helyi, népi gondolon alapuló intézményesített forma. Magyarországon az 1945 előtti, fentebb említett Gyöngyösbokréta mozgalom és Muharay Elemér 1945-ben megalakuló együttese is megelőzte a szovjet mintára kialakított népi kultúra kutatására és terjesztésére szakosodott intézményrendszert. De a szovjet Népi Alkotások Házát példának tekintő, 1951-ben létrehozott Népművészeti Intézet előtt is már létezett az 1946-ban Illyés Gyula és Németh László által alapított Népi Művelődési Intézet (Taylor 2021: 89). Taylor ez utóbbiak ambivalens pozícióját elemzi, amely egyrészt az osztály nélküli társadalom utópiájának új populáris kultúráját igyekezett megszilárdítani, másrészt újratermelte azt a materiális-kulturális szétválasztást, amely a Horthy-korszak népi kultúra képét meghatározta.

KULTÚRA ÉS A PROFESSZIONÁLIS MENEDZSERI OSZTÁLY

A táncházat és az ahhoz kapcsolódó társas együttléteket Taylor mozgalomként keretezi, amelyben a közösségiség és egy nagyobb társadalmi egészhez való tartozás egyszerre megélhető (Taylor 2021: 149). A szerző szerint a néptánc új terekben és új formában való gyakorlását mozgalomnak lehet nevezni. Egyrészt azért, mert állampépítést alakító, és azáltal alakított tevékenységről van szó (Tilly 1983), másrészt pedig azért, mert az érzékelés új kereteit hozza létre (Melucci 1988). A mozgalom ugyanakkor szerinte elsősorban esztétikai és spirituális, amely a nemzethez való viszony szimbolikus elemeit gondolja újra (Taylor 2021: 183–184). A táncház mozgalmi jellege ugyanakkor születésének időszakában csak a domináns szocialista kulturális intézményrendszerrel való kölcsönhatásban értelmezhető (Uo. 102).

Taylor leírásában az állam, a kultúrával foglalkozó szakértők és a mozgalom viszonya a népies és a népi ellentét párban fogalmazódik meg. Az előbbi egy politikailag és/vagy gazdaságilag hasznosított népi kultúrát jelent, míg az utóbbi képviselően vagy azonosuláson alapuló

kulturális és politikai értelemben vett autenticitást ír le. A két ellentét-pár között fennálló viszonyt Pierre Bourdieu a „szóvivők” kifejezéssel írja le. A fogalom azt a pozíciót jelöli, amely egy osztály vagy csoport megteremtésében szimbolikus tőkefelhalmozással jár, ám személyes társadalmi életútban gyökerező ambíciókkal társul (Gagyí és Pulay 2017). Barbara és John Ehrenreich osztályelemzése a professzionális menedzseri osztály fogalmával írja körül az állami, szakértői vagy értelmiségi szervezetekben dolgozókat. Ez a réteg az elnyomott társadalmi csoportokkal szövetségben áll (Ehrenreich és Ehrenreich [1977] 2021; Gagyí 2021), és ide tartoznak a társadalmi viszonyok újratermelésében szerepet játszó, bérből élő szellemi munkások.

A néptánc a szocialista kultúrpolitikában már az 1970-es évek előtt jelentős helyet foglalt el. Ugyanakkor a korai táncházmozgalmon belül a szocialista népi kultúra hitelességével kapcsolatban megjelenő apolitikus kritikák, amelyek a táncok koreografáltságára és a zenei, formai források szűkösségére mutattak rá, új értelmezést hoztak. A koreográfia helyett a tánc megélését, a narratív előadásmód helyett a strukturált improvizációt helyezték előtérbe. A bevett táncformákat, mint a csárdás és a verbunkos (Frigyesi 1996: 62–63), erdélyi gyűjtések során „a tiszta forrást keresve” újakkal frissítették fel. A felemelkedő kritika utat talált a Népművelési Intézeten belül, és klubvezető tanfolyamokon, hivatalos rendezvényeken keresztül legitimálódott.

De mégis kik azok a szereplők, akik a kritikának teret engedtek a szocialista intézményrendszeren belül? Taylor Alekszej Jurcsakot (2005) követve beszédaktus-elméletre építő, késő szocialista változásokat keretező leírását használ. Azt állítja, hogy a szocialista kultúrpolitikában és mindennapi gyakorlataiban a konstitutív, azaz a valóságot generáló ideológiai kijelentéseket felváltják a performatív, az ideológiát csak szimbolikus megerősítő, valóságot elfedő állítások. Ugyanakkor, ha a művelődésen belüli szereplők társadalmi pályájára fókuszálunk, a cselekvések és állítások kognitív szétválasztásánál sokkal komplexebb képet kapunk. Így Taylor elemzését érdemes kiegészíteni az intézményekben dolgozók társadalmi életútjának és az intézmények működése által formált cselekvési terének leírásával és elemzésével. Tehát érdemes szemügyre venni azt, hogy a szóvivői vagy szakértői pozícióban lévő szereplők milyen ambíciók mentén tekintettek a táncházra, mint olyanra, ami egyszerre megőrzi

a művelődési intézmények egyenlősítő jellegét, és a részvételen keresztül demokratizálja is azokat.

A táncházmozgalom szocialista intézményes keretét a közművelődés adta, amelynek a történeti változásai (T. Kiss 2000; Koncz 2004) lehetőséget biztosítottak arra, hogy a kultúrpolitikusok és a kulturális dolgozók a művelődéspolitikát az olyan, a korban a művelődés tereiben létrejövő kulturális mozgalmakhoz igazítsák, mint amilyen a beat vagy pol-beat volt. Ez az intézményrendszer a helyi gyakorlatok támogatásán, fesztiválok, falunapok és ünnepek szervezésén, könyvtárak, dalkörök, táncgyűttesek és kertbarát körök fenntartásán, oktatóprogramok és amatőr rádióklubok szervezésén keresztül átszötte, és a mai napig átszövi a vidéki és városi közösségek kulturális életét. Ennek az intézményrendszernek a sokszor statikus leírása, ami porosnak vagy mindig is anakronisztikusnak állítja be, esetleg figyelembe se veszi létezését, megnehezíti azt, hogy a szocializmus alatti kulturális termelésről és intézményrendszerről mint változó, adaptív rendszerről gondolkodjunk. A szocialista művelődési rendszer liberális kritikája a szocialista államot alkalmazkodásra képtelen monstrumként ábrázolta, ahol még egy „bélyeggyűjtő klubban sem lehet a [polgári] szabadságot megtalálni” (Gellner 1994: 5). Ezzel szemben Taylor a táncház és a kultúrházak viszonyán keresztül ezt az intézményrendszert dinamikus rendszerként elemzi.

A népművelők többnyire első generációs értelmiségi nők (White 1990: 122). Ez az oktatás által mobilizált értelmiségi csoport jellemzően állami alkalmazottként dolgozik egy közösség kulturális emancipációján, ezért gyakran kerül abba az ellentmondásos helyzetbe, hogy helyi igények és az állami politikák közül kell választania. A táncházmozgalom és a művelődési intézmények interakciójában nemcsak a mozgalom intézményes struktúra általi bekebelezése zajlott, hanem a népi gyakorlatok megújításával, részvételigé tételével kapcsolatos törekvések is megjelentek. A részvételigé meghonosítása által próbálták a közösségeket a kultúra termelőivé tenni, valamint a népművelői életpálya által strukturált belső kritikát is kifejezték. A népművelők életpályájának, sokszor kényszerpályáinak leírására a szocializmus alatt olyan metaforákat használnak, amelyek leírják a kultúra terjesztésének militáns jellegét (kultúrkatonák, lélek mérnökei [Grant 1994]). Lipp Tamás az első Szombathelyen végzett

évfolyam „hályogkovácsokként” való keretezésével (Lipp 1979) a népművelőt olyan kulturális munkásként reprezentálja, aki a feladat nehézsége és komplexitása ellenére feltalálja magát, az állam és a helyi közösség között bravúrosan egyensúlyoz. A mozgalmisság által létrehozott alulról jövő kezdeményezések bekebelezését Vitányi a küszöbember fogalmán keresztül kritizálja (Vitányi 1993). Az őszinte, a rendszer átalakítását célzó gyakorlatok a politika számára eszközzé válnak, a gondolatokat kidolgozó forradalmi, reformer értelmiségen a politikai szereplők átlépnek, majd az ideológiákat a saját hatalmuk újratermelésére használják fel. Később a tanácsi szintre utalt, döntésekkel és finanszírozással való küzdelemben megfáradt és a megrekedt mobilitási pályából kiábrándult értelmiség képét írja le Benkő Éva az „átutazók és beletörődők” fogalmával. Az intézményes és mozgalmi kölcsönhatások elemzése Mary Taylor leírásában túlmutat az 1990 előtti kulturális termelésről szóló elemzéseken. A hivatalos-alternatív ellentétpár általi jellemzést meghaladja, mivel megmutatja a kritika és az intézményrendszer közötti dinamikus viszonyt. Ugyanakkor az elemzéshez érdemes hozzátenni az állami bürokráciában alkalmazott szereplők osztálypozíciója által formált ambíciók középszintű elemzését is.

KONZERVATÍV KULTURÁLIS MOZGALOM ÉS A MOZGALOM KULTÚRÁJA

A tanulmány arra figyelmeztet, hogy a népi kultúra kutatása, bemutatása és megélése nem csak a helyi nacionalizmusok keretrendszerében értelmezhető. A magyar esetben sem egyértelmű a nép homogén képe és a jobboldali hegemonia térnyerése közötti viszony, hiszen a különböző baloldali populizmusok is történetileg használták a népit mint az elnyomott osztályok valós kultúráját¹. Ugyanakkor Taylor etnografikus fejezetében kiemeli, hogy az általa vizsgált időszakban, ami a Fidesz választási vereségétől (2002) a kettős állampolgárságról szóló népszavazásig (2004) tartott, a táncház mint tér a jobboldali

1 Erről lásd Mélyi József Trapp Dominika „Ne tegyék reám...” népi kultúra által kijelölt határokat vizsgáló kiállításához kapcsolódó Sej, a mi lobogónkat című performansz-előadását (2020.02.05., Trafó Galéria, Budapest)

civil társadalom részévé vált, amiből a nem-konzervatív csoportok kiszorulnak.

A táncházat bizonyos elemei, így például a férfi-női viszonyok meghatározott hierarchikus jellege vagy a tánc korábban említett érzelmi földrajza alkalmassá teszik a konzervatív világkép erősítésére. Ugyanakkor a táncház antipolitikus természete szerint az a konszenzus, hogy a táncház a szabadidő és nem a politika tere, ami szelektíven engedi meg a különböző politikai kijelentéseket. Így Taylor megfigyelései szerint a kettős állampolgárság kérdése kapcsán a táncházon belül konszenzus volt. Ugyanígy a nacionalista szubkultúrákon belüli tudások is kívül estek a politizálás kategóriáján. A szövegben példaként említett sumér-magyar rokonságról szóló kijelentések, vagy Pap Gábor munkája (Taylor 2021: 212), amely az asztrológiát, a keresztény és ősmagyar hitrendszereket a paraszti élettel organikus egységben kezelte, és azt egy időtlen „szerves magyar műveltségként” írta le, nem tartoztak a „politizálás” kategóriájába, hanem hallgatólagosan elfogadásra kerültek. Ezek a gondolatok ma a polgári nyilvánosság és a civil társadalom fogalmainak használatával keverve a Magyarországi Kutató Intézet és a Nemzeti Művelődési Intézet programjainak részei, így a kulturális irányítás bizonyos szegleteiben intézményesültek.

Taylor elemzésében a konzervatív térnyerés másik folyománya az volt, hogy a magukat liberális értékrend szerint meghatározó szereplők vagy nem jártak többet táncházba, vagy roma táncházakat kezdtek el látogatni, tehát a népi érzékenységet felváltotta egy másik kulturálisan performált szolidaritás (Pulay 2014). Ez a mozgás is jól illusztrálja azt a folyamatot, ahogyan a középosztálybeli szereplők szimbolikus szövetségeket kerestek és keresnek a különböző kulturális fogyasztási szokásokon és saját identitásuk performálásán keresztül. Ugyanakkor az, hogy ezek a vágyak társadalmi pozícióból fakadnak, nem teszik kevésbé igazzá a táncházban megélt kollektív mozgáson alapuló közösségiséget.

A 2000-es évek Magyarországon a népi gyakorlatok megélése a polgári körök kulturális tevékenységéhez hasonlóan a konzervatív polgári hagyományok felélesztésének folyamatát erősítette (Greskovits 2020). Ez a megfigyelés egyrészt azért jelentős, mert illusztrálja a hegemonia folyamatjellegét, a létező hegemon által kitermelt és abban megjelenő „felemelkedő osztály” (a jelenlegi nemzeti középosztály)

kulturális és társadalmi gyökereit, szimbolikus harcait. Másrészt a „neoliberalizmus miatt lecsúszó és kiábrándult munkásság jobbra-tolódásának” tételét is árnyalja. A kelet-európai populizmusok kialakulásának okáról szóló állítás az, hogy a rendszerváltás utáni emberi jogi diskurzusokkal elfedett extrém kizsákmányolás miatt az elnyomott társadalmi csoportok jobbra szavaztak. Taylor ezt kiegészíti azzal, hogy feltárja egy 2010 előtti kulturális jegyekben kifejeződő, történetileg és materiálisan beágyazott intézményesült szeletét a konzervatív ellenhegemóniának. Ebben a folyamatban középosztálybeli szereplők fedezték fel újra a két világháború közötti polgári, konzervatív kulturális jegyeket, és tették azokat az identitásuk részévé. Ezért a civil társadalomban működő közösségeknek, például a polgári köröknek, nem csak a szavazói mobilizáció szempontjából volt kiemelt jelentősége. Ezek tették lehetővé, hogy a 1970-es években kialakuló kritikát, ami azt állította, hogy a szocializmus osztály- és kulturális szempontból sem képviseli a népet, egy állampolgári alapon meghatározott, a népet a nemzettel azonosító kritika váltsa fel.

Taylor könyve tehát a népi kultúra mozgalmi megélésén, illetve a nép fogalmain keresztül kifejtett társadalomkritika által mutatja be a népről való kulturális tudás politika- és társadalomtörténetét a Horthy-korszaktól kezdve egészen 2007-ig. Elemzése figyelembe veszi a mozgalmakon belüli kijelentéseket és a tudástermelést, ami a néppel és annak kultúrájával foglalkozik, de a nép fogalmát mint kulturális alapon meghatározott állampolgári hovatartozást is vizsgálja. A hosszú történeti ív és az etnográfiai nézőpont feltárja a hegemonia folyamatjellegét és az amatőr kulturális gyakorlatokban rejlő politikai lehetőségeket, de a közvetítő intézmények bemutatása és a domináns társadalmi csoportok által felhasznált kultúra perspektívája néhol hiányosan jelenik meg. Ugyanakkor ez az intellektuális vállalkozás a mindennapi kultúra, állam, piac és értelmiségi szereplők történetileg formálódó kölcsönhatásán keresztül egyszerre mutatja meg a képviseleten alapuló kulturális mozgalom kritikáját és korlátozott lehetőségeit. Konklúziójában Taylor a táncház gyakorlatainak politikai lehetőségeit és a közösségiség politikai jelentőségét emeli ki. Amellett érvel, hogy a kulturális gyakorlatoknak olyan megélése, ami nem emeli ki azokat saját kontextusukból, lehet a rendszerellenes kulturális gyakorlat alapja, ami nem az esztétikán alapszik, hanem az elnyomott-

ság közös érzését teszi általánossá. A népi kultúra gyakorlása és ápolása sem szükségszerűen a nacionalizmushoz szervesen kötődő tevékenység. A lokális alapon definiált kultúra, például a kelet-európai kulturális gyakorlatok hasonlóságát és különbségét elismerő mozgalmak éppen a nemzetállami keretben elgondolt kulturális termelést és fogyasztást kérdőjelezik meg azzal, hogy a regionális és osztályalapon szerveződő kulturális gyakorlatokra fókuszálnak.

Ma, amikor klímaválságtól való félelmében a kritikai értelmiség a népi gazdasági és kulturális gyakorlatokban keresi a kiutat, a népi kultúra politikai felhasználásának történeti példáihoz hasonló folyamatokat látunk. A kontextus nélkül felkarolt néptánchoz hasonlóan a népi túlélési és építési gyakorlatok idealizálása elfedi azt az elnyomott pozíciót, amire ezek a praktikák válaszként születtek. Mégis, amikor a kultúráról mint közjóról és rendszerellenes gyakorlatokról gondolkozunk, fontos, hogy ez ne csak a radikalizálódott középosztálybeli csoportok által végrehajtott performatív megújításban vagy a kulturális javak önkényes kollázsának politizálásában öltön testet. Ehelyett a közös, intézményesített munkán keresztül a mindennapi interakciókban megjelenő megélt kultúra lehetőségeit kell, hogy erősítsük.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Barta Tamás (2014). Magyar néptáncmozgalom a korai időkben – társadalmi ideológia vagy nemzeti művészet? *Eszmélet*, 26(101), 141–166.
- Bíró Zoltán és Gagyai József (1987). „Mi főleg csináltuk, mások magyarázták”. Montázs a táncművelésről. In Bíró Zoltán; Gagyai József és Péntek János (szerk.), *Néphagyományok új környezetben: Tanulmányok a folklórizmus köréből* (162–183). Kriterion.
- Buchanan, A. Donna (2006). *Performing Democracy, Bulgarian Music and Musicians in Transition*. Chicago University Press.
- Cash, Jennifer (2011). *Villages on Stage Folklore and Nationalism in the Republic of Moldova*. Lit-Verlag.
- Cooley, Timothy J. (2005). *Making Music in the Polish Tatras: Tourists, Ethnographers, and Mountain Musicians*. Indiana University Press.
- Crehan, Kate (2002). *Gramsci, Culture, and Anthropology*. Pluto Press.

- Ehrenreich, Barbara és Ehrenreich, John (2021 [1977]). A professzionális-menedzseri osztály. *Eszmélet*, 32(127-128), 249–264.
- Feinberg Grim, Joseph (2018). *The paradox of Authenticity: Folklore Performance in Post-communist Slovakia*. University of Wisconsin Press.
- Fraser, Nancy (1997). *Justice Interruptus: Critical Reflections on the “Postsocialist” Condition*. Routledge.
- Frigyasi, Judit (1996). The Aesthetic of the Hungarian Revival Movement. In Slobin, Mark (szerk.), *Retuning Culture: Musical Changes in Central and Eastern Europe* (54–75). Duke University Press.
- Gagyi Ágnes és Pulay Gergő (2017). Szolidaritás, reprezentáció és képviselés a szegénységkutatásban és az új középosztálybeli aktivizmusban. *Replika*, 104(4), 81–99.
- Gagyi Ágnes (2014). Az antipopulizmus mint a rendszerváltás szimbolikus eleme. *Fordulat*, 21, 298–316.
- Gagyi Ágnes (2021). Tudásmonopólium és baloldali idealizmus. *Eszmélet*, 33(130), 138–151.
- Gellner, Ernest (1994). *Conditions of Liberty: Civil Society and its Rivals*. Penguin Press.
- Gramsci, Antonio (1971). *Selections from the Prison Notebooks*. Hoare, Quentin és Smith, Geoffrey Novell (szerk.), International Publishers.
- Grant, Bruce (1995). *In the Soviet House of Culture: A Century of Perestroikas*. Princeton University Press.
- Greskovits Béla (2020). Rebuilding the Hungarian Right Through Conquering Civil Society: the Civic Circles Movement. *East European Politics*, 36(2), 247–266.
- Hofer, Tamás (1995). The “Hungarian Soul” and the “Historic Layers of National Heritage”: Conceptualizations of Hungarian Folk Culture. In Banac, Ivo és Verdery, Katherine (szerk.), *National Character and National Ideology in Interwar Eastern Europe* (65–82). Yale Center for International and Area Studies.
- Koncz Gábor (2004). *A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei Magyarországon: 1974 és 1989 között*. Debreceni Egyetem Multidiszciplináris Bölcsészettudományok Doktori Iskolába leadott kézirat.
- Lipp Tamás (1979). *Hályogkovácsok*. NPI.
- Melucci, Alberto (1988). Social Movements and the Democratization of Everyday Life. In Keane, John (szerk.), *Civil Society and the State*. Verso.
- Musat, Raluca (2013). Cultural Politics in the Heart of the Village: The Institutionalisation of the Camin Cultural in Interwar Romania. *New Europe College Ștefan Odobleja Program Yearbook 2012-2013*.

- Olson, Laura (2004). *Performing Russia Folk Revival and Russian Identity*. Routledge.
- Pulay, Gergő (2014). Staging ethnicity: Cultural politics and musical practices of Roma performers in Budapest. *Acta Ethnographica Hungarica*, 59(1), 3–24.
- Striker, Sándor (1987). Voluntary Education as Public Communication. In *On the Role of Voluntary Associations in Social and Cultural Development in Hungary and the Netherlands*. OKK.
- Szabó Zoltán (1986). *Cifra nyomorúság*. Akadémiai Kiadó – Kossuth Kiadó – Magvető Kiadó.
- T. Kiss Tamás (2000). *A népneveléstől a kulturális menedzserig*. Új Mandátum Könyvkiadó.
- Taylor, Mary N. (2008). Does Folk Dancing Make Hungarians? Táncház, Folk Dance as Mother Tongues, and Folk National Cultivation. *Hungarian Studies*, 22(1–2), 9–29.
- Taylor, Mary N. (2016). Intangible Heritage Protection and the Cultivation of a Universal Chain of Equivalency. *Nationalism and Ethnic Politics*, 22(1), 27–49.
- Taylor, Mary N. (2020). Hungarian “Populism” and Antipopulism Today through the Looking Glass of the Interwar “Populist” Movement. In Rayner, Jeremy; Falls, Susan; Souvlis, George és Nelms C., Taylor (szerk.), *Back to the ‘30s?* Springer International Publishing.
- Taylor, Mary N. (2021). *Movement of the People: Hungarian folk Dance, Populism, and Citizenship*. Indiana University Press.
- Tilly, Charles (1983). Social Movements and National Politics. In Bright, Charles és Harding, Susan (szerk.), *Statemaking and Social Movements*, (297–317). University of Michigan Press.
- Vitányi Iván (1964). *A magyar néptáncmozgalom története 1948-ig*. Népművelési Intézet.
- Vitányi Iván. (1993). Öt meg öt az tizenhárom. Gondolat.
- Wacquant, Loïc (2004). *Body & Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*. Oxford University Press.
- Wallerstein, Immanuel (1990). Culture as the Ideological Battleground of the Modern World-System. *Theory, Culture & Society*, 7, 31–55.
- Yurchak, Alexei (2006). *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*. Princeton University Press.